

A KEHELY.

IV. KÖZLEMÉNY.

A középkori kelyhek stylszerű fejlődését terünk keretéhez képest ime előadtuk. Hátra van még beszámolnunk afelől, valjon mi történt e fontos egyházi edénynyel a csúcsíves styl korszaka után, ha valjon az u. n. ujjászületési műirány (*renaissance*) javítólag, vagy hátrányosan folyt-e be ezen eszköz idomára, s a czélszerűségi szempontokat nem tévesztette-e szem elől? Végül be kell világítanunk ama gyakorlati kérdések egymásutánját is, melyek tisztába hozatala a lelkipásztorkodás terén működő egyháziaknak némi támpontokat nyújt a jövőben célzott megrendeléseknél s alkalomszerű javításoknál.

Különösen az egyházi paramentumok azok, melyeken javíttatni, avagy elhasználságuk esetében a félretettek helyett újakat készíttetni csaknem minden lelkipásztornak nyilik alkalma. Ily körülmények között épen kapóra jön, ha némi tájékozottsággal foghat az ember a dologba. Akárhányszor megesik az életben, hogy amikor legjobban szedjük össze erőnket, figyelmünket és ügyességünket: épen akkor esik meg a baj, és nem ritkán egészen lényegtelen pontban — mert a fontosabbak foglalják el egész szellemi valónkat — ami annál több bosszúságot okoz! Soha sem bízhatik eléggé önmagában az ember! A «több szem többet lát» oly elv, mely a kisebb-nagyobb gyarlóságok által korlátolt emberek között soha sem évülhet el. Ezen elv, és nem hiú tanítgatási avagy szereplési vágy, vezérli tollunkat, meg azon felebaráti és testvéri szeretetre alapított édes kötelesség érzete, mely tapasztalataink közlésének elmulasztását, bűnül rójja föl nekünk.

Áttérve a renaissance-korbéli kelyhekre, mindenekelőtt meg kell jegyeznünk egyet-mást ezen műirány lényegéről. Igen szépen jellemzi *Ipolyi*, a XV. század után az egyházi művészetekre bekövetkezett időket. «A hit és művészet ezen fényes korszakára azonban — úgymond — a XVI. század óta bekövetkeztek oly idők és események, melyekre szintén méltán alkalmazhatók az Urnak szomorú jóslatai: *pressuram habebitis* (Joann. XVI. 33.) és *venient dies in te — et coangustabunt te* (Luc. XIX. 43.); azon idő, midőn a tévtanok s új eszmék forrongása által a vallásos meggyőződés és hitérzet csökkenésével a magasztos hiteszmék mindinkább háttérbe tolultak. Ezen irányt követve a művészet is, nem ugyan annyira maga vészett ki az egyházból, mint inkább kiveszett a művészetből az egyház szelleme, s így elvilágiasodva üzetett s üzetik nagyobbára maiglan az egyházban. S ime ez az, amit panaszolunk; ez azon baj, melyet orvosolnunk kell, feladatunkúl tűzvén ki az egyházi művészeteknek saját eredeti alapjára visszahelyezését és

visszaállítását». Így a renaissance-stylt, mint olyat, mely a classicaei pogány formák jobbára szinleges utánzása, nem tekinthetjük felkarolásra méltónak az egyházi szolgálatára nézve, míg a pogányizű remissantiák teljes kiküszöbölésével, keresztény ihlet, vallásos bensőség nem lengi át productumait. Hogy e törekvés czélirányos létesítése mily nehéz feladat, legyen szabad utalnunk templomaink belsejére, szent képeink és szobraink naturalisticus irányú mezítelenségeire, az építészet lényegét képező idomok és formák, diszítmények és motívumok egyházi fensőbb ihletet nélkülöző mivoltára. Nagy szellemek feladata lehet ez, kik a műérzék fejlettsége és gyakorlati kivitel ügyessége mellett mély pietástól, egyházas érzülettől lángolók, minők valaha a sz.-galleni, hirsauai, corvey-i, fuldai, paderborni, hersfeldi, reichenauai, osnabrücki, hildesheimi stb. középkori szerzetes műiskolák tudós és vallásos vezetői, igazgatói valának.

A kelyhek sok tekintetben változást szenvedtek a XVI. század második fele óta. Mindjárt méretökre nézve is szembetünő anomaliát tapasztalunk. Míg néha oly túl magas idomú renaissance-korbeli kelyheket látunk, melyek a középstermeten túl nőtt alkatú egyházi férfiaknak is elég gondot adnak, a napjainkban létező magasabb szabású oltárainkon, a czélirányos kezelés folytonos figyelemmel tartására: addig ugyanezen korszak oly kicsinyes, a kezek között csáknem elvesző példányokat is mutat föl, melyek még a túl magasaknál is kevésbé gyakorlatiak. De vannak, meg kell vallanunk, kézrevalóságuk által ajánlatos renaissance kelyhek is, melyek a feldöntés veszélyétől mentes, valóban kényelmes sz. edények, szemben különösen a csúcsives műstyl általunk is már megrovott játékszerű alkotásaival, mint a kelyhek architektonikus részletekből szerkesztett nodusai.

Legjellemzőbbek a renaissance kelyhek vagy túlterjedt, püpos alkatú talpai, melyekre a patenát támasztani lehetetlen, vagy pedig csekély átmérőjűek, melyek épen nincsenek arányban a kupával s így a könnyű feldülés veszélyének lépten-nyomon ki vannak téve. A szár sokszor igen számos dudorodással, idomtalanúl egymásra halmazott karikákkal és gyűrűkkel van túlterhelve, amik nem kevésbé kényelmetlen fogást engednek, mint a most hivatolt csúcsives stylű nodusok, bár ezeknél a művész azt akarta, hogy nem a kupa alatt, de közvetlen a talp felett fogja meg és tartsa kézben a pap, ami ismét — különösen a sumtionál — a kiömlés veszélyét inkább elősegíti, mint megakadályozza. — Végül a kupára nézve hangsúlyoznunk kell, hogy ez különösen a renaissance-korszakban olyan, mely valóban merényletet rejt magában a legszentebb Oltáriszentség nagy vigyázatot követelő kezelhetése ellen. A renaissance kelyhek kupái rendszerint vagy tulipánszerű

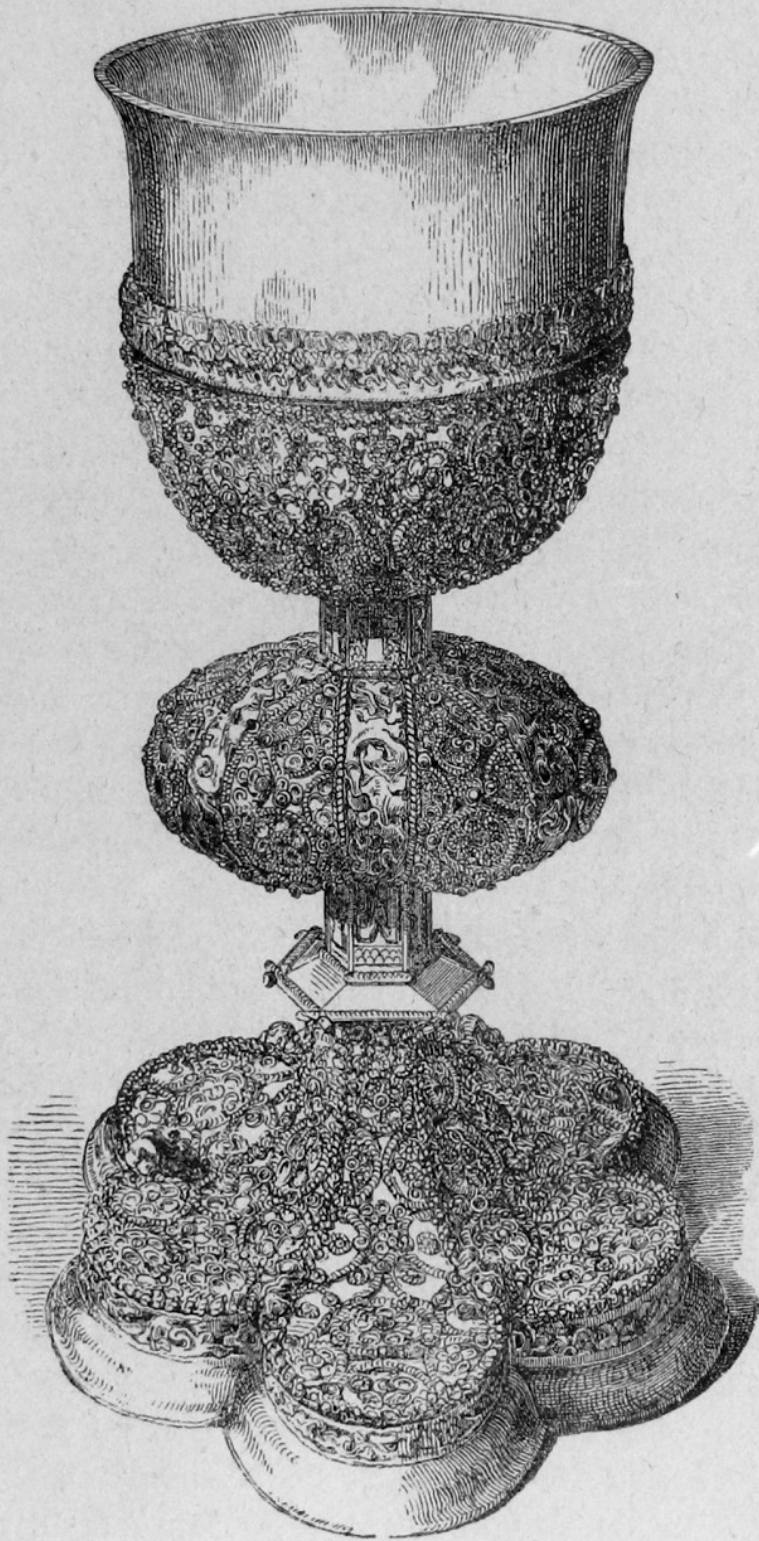
kitüremelő peremmel bírnak vagy, ami még rosszabb, befelé, a tojástartók idomára hajlított szélűek. Első esetben a sumciónál, ha magasra fel nem hajtjuk csaknem függélyesen fejünk felett a kelyhet, — ami épúgy nem illedelmes, mint nem kényelmes eljárás — igen könnyen a szájszéleknél kiömölhet a sz. vér; a második esetben pedig bármily elővigyázat árán is ritkán sikerül kikerülnünk ugyanezen veszélyt. — A kellő kitörülést pedig rendesen a kupák mélysége akadályozza meg. Jól emlékezünk, hogy növendékpap korunkban, midőn az oltárnál segédkeztünk, sz. mise után figyelmeztetnünk kellett a különben lelkiismeretes, elővigyázó áldozárt is, hogy a kehely fenekén a purificatio után némi bor maradt. Akárhogy iparkodott a kehely kupájának fenekére hatolni ujjaival, mind sikertelen volt az, mert a kehely mélyebb volt, hogysen az áldozár ujjaival elérhette volna!

Ezen külön felhordott hiányok és jellemző idomtalanságok természetesen nem igen engedik, hogy a renaissance stylű kelyheket arányos részekből állóknak mondhassuk. Az első tekintet elég e korszak kelyheinek fölismerésére, szemben a középkori műdarabokkal. Rajzokat sem mellékelünk egyrészt azon okból, nehogy olvasóink közül egyik-másik utánzandó példát sejtсен bennök, másrészt pedig azért, mert templomaink oly bőségesen el vannak látva hasonló kelyhekkal, hogy a rajzban való bemutatás valóban felesleges munka lenne! Egyházi enemű készleteink legnagyobbbrészt épen azt tüntetik elénk, amit kerülnünk kell netán bekövetkező újabb megrendeléseinknél.

Megragadjuk az alkalmat, hogy az esztergomi főegyház kincsei közül azon filigránnal dúsan ékített kelyhet bemutassuk rajzban, melynek rövid ismertetését mult közleményünkben (v. ö. 115. lap) adtuk. Már azon alkalommal hangsúlyoztuk volt a kehely (1. ábra) méreteinek kevésbbé arányosságát, nevezetesen a nodus túlterjedtségét, s a mit most van alkalmunk fölemlíteni, értjük a kupa tulipánszerűleg kitüremlett száját, mely már a czélszerűtlen alkatú renaissancekori kelyhek jellemző sajátsága. Ami a középkor technikájára vall, az a talp hatkarélyú idoma, továbbá a szár hasábos alkata, a filigrán diszítványok, melyek a kupa felső részének kivételével csaknem az egész kelyhet ellepik, kiváló műgonddal, szerkezeti ügyességgel s a kivitel gyakorlottságával vannak csoportosítva. Korára nézve szintén már megjegyeztük volt, hogy a XV. század végéveiben, vagy talán épen a XVI. század kezdetén készült, akkor midőn a renaissance styl Corvin Mátyás királyunk uralkodása alatt és után, olasz művészek kezei között hazánkban szintén virágzott.

Az u. n. ujjászületési korszakra, mely egyházi művészetünkre nézve — legalább vallásos izlés szempontjából — oly sovány vala,

még elfajulása gyanánt, a helyesen paróka modornak nevezett czopf-korszak következett. A renaissance, magokban véve még nemes, classicaival választékosságra emlékeztető motívumai helyébe, kimagyarázha-

1. ábra.

tatlan kacskaringók és érteményt nélkülöző czikornyák léptek. A kelyheket és egyéb ötvösműveket nem készítették többé oly lelkiismeretes pontossággal és műgönddall, mint a középkori iskolák mesterei s a

renaissance korszak Benvenuto Cellini, Jamnitzer és más jelesek tanítványai: hanem préselt és esztergályozott, papírvékonyágu árucikkek özönlik el az egyházakat felületes, hanyag kivitelű diszítésekkel, melyekhez a legrégibb időben lábra kapott galvan-féle aranyozás a szédelgő kereskedők lelketlen zsarolásának és a jóhiszemű megrendelők megcsalattatásának gyakori alkalmúl szolgál. Nem egyszer látunk magunk is oly papírvékony kupájú kelyheket, melyek minden erőlködés nélkül két újj között összenyomhatók valának! Az ily gyenge constructiójú kelyheket lehetne azután sekrestyéseink kezeibe adni, kik ritkán töltik be állásukat — amint kellene — hivatásszerű lelkiismeretességgel és pontossággal!

E silány kelyhek kiszorítására már is több felől történtek intézkedések legalább az által, hogy a megrendelt új példányok jobbára, sőt mondhatni nagyobb részt a középkori műstylek valamelyike szerint készültek. Magas példával jár ezen reformban elő ő eminentiája, az ország bibornok-primása *Simor János*, ki még mint győri püspök, a stylszerűleg berendezett magánkápolnája számára több igen értékes, egyházi műízlésben tervezett és keresztülvitt ötvösmű között egy igen csinos, a csúcsíves korszak idomában alkotott kelyhet készíttetett *Lippert* rajza szerint. Amint a rajta levő felirat hirdeti, a kehely anyaga a Vaszaron kiszántott ezüsből, a reá alkalmazott kövek pedig a Justinian császár építette (532—537.) konstantinápolyi sz. Zsófia-templom mozaikjai közül valók: «*Ex argento, vomere in Vaszar eiecto fieri et lapidibus Justinianæ Basil. Constantinop. olim propriis ornari fecit Joannes Simor Episcop. Faurin. 1859.*» A pusztá ezüst színben hagyott kehely hatlevelű rózsaidomú talpát dúsan aranyozott lombdiszítványok borítják s ezek közepét egy-egy régi mozaikkő ékíti. Ugyanilyen diszítványok ismétlődnek a noduson és a kupa alsó felén is.

E stylszerű kehely nemcsak nem egyetlen ő eminentiája egyházi készletei között, de egész gyűjtemény alapját képezve, csaknem évente újabb és újabb műdarabokkal szaporodik. Több ezüst, sőt színaranyból készült nagyértékű és ritka műbecsű példány is található köztük, melyek mind a műízléséről ismeretes főpap bőkezőséget, Isten házának díszét célzó magasztos törekvéseit hirdetik. Legközelebb az egész tudományos világnak alkalma nyílik e műremekeket megismerni azon áldozattal járó kiadványból, mely *Dankó József* prælatus műtörténeti jegyzeteinek kíséretében, a *Beszédes Sándor* által felvett fénynyomatok illusztrációiból leend szerkesztve.

Főpapjaink közül a stylszerű egyházi edények felkarolását és beszerzését illetőleg máris többen tűnnek ki. Hosszadalmassá válnék cikkünk, ha mindannyit bár csak névleg, néhány ismertető megjegyzés

kiséretében ezuttal fölemlítenők. Legyen elég egy-két nevet elősorolnunk, élükön a beszterczebányai püspököt, *Ipolyi Arnold* ő excellentiáját, ki nemcsak stylszerű kelyhet készíttetett úgy saját maga, — mint egyházmegyéje plébánia-templomainak, de a múlt évben a hazai ötvösművészet régi technikáinak fölelevenítésére nagy horderejű lépéseket tett. Így pl. jelen tárgyunkhoz vágó iniciatívája kapcsán készült el a híres bars-szentkereszti sodronyzománczos kehely utánzata, mely meglepőleg hű kivitelét tekintve inkább újabbkori másod példánynak nevezhető, mint egyszerű utánzatnak. E figyelmet érdemlő ötvösmű létrehozatalában az *Egger D.*-féle czég vállalkozó szellemét illeti meg az elismerés. Ezen sodronyzománczos kehely valóban sarkalatos momentumot képez hazai ötvösművészetünk történetében. A közel négy század előtt dívott technika aprólékos titkait kifürkészve, ezen feledett magyar műkezelést föleleveníteni, amely mély tanulmányt, époly ügyességet tételez föl. Az eszme, ösztönzés, valamint a kiviteli költségek a mæcenás főpapot dicsérik. Aki a hazai ötvösművészetről oly beható tanulmánnyal ajándékozta meg már évekkel ezelőtt szaktudományunkat: nem állhatott meg a száraznak tetsző elméletnél, hanem a gyakorlati teret meghódítva, a hazai műipar egyik kiváló ágának, az ötvösművészetnek, mely ma nálunk meglehetősen pangásban szenved, iparkodott alkalmat nyújtani az ősz magyar műtechnika elejtett szálának ismét föl vételére, a feledett műkezelés további gyakorlatára. A kísérleteket koronázott siker, minden túlzás nélkül, fényesnek mondható. A jellemző műidomok, a zománcszínek s azok tisztasága meglepő módon lettek utánozva. Épen ezen örvendetes körülmény ment föl bennünket a kehely rajzának bemutatása alól, mert elégséges, ha t. olvasóinkat folyóiratunk 110. lapján 3. sz. alatt adott klosterneuburgi kehely megtekintésére utaljuk, melynek a régi bars-szentkereszti példány szakasztott mása, s ennek ismét az *Egger D.* által készített, hű utánzata. Azonban mégis adjuk a diszes maiusculákkal szerkesztett feliratot, melyet a kehely talpának belsejébe véstek, e fontos műtörténeti és műipari esemény megörökítése céljából. A felirat következőképen hangzik: *OPVS *SMALTI *ARTIQVI *HVRCAR. *FILIGRAATI *RHSVCITAT *ARNOLD *IPOLYI *APPVS *ARTIFICI + D + EGGER + BVDAPEST · MDCCLXXIX magyarúl: «a magyar sodrony-zománczot feleleveníté Ipolyi Arnold püspök, Egger D. művész által Budapesten, 1879.» Szintén nagy buzgalmat fejtenek ki a stylszerű paramentumok beszerzése körül *Zalka János* győri, *Dulánszky Nándor* pécsi, *Császka György* szepesi, *Pauer János* székesfehérvári püspökök, *Kruesz Krisostom* pannonhalmi főapát és mások. Kiemeljük a pannonhalmi műkincsek között található szebbnél szebb kelyheket, melyek a középkori műsty-

leket kiválóan kedvelő főapát úr által szereztettek be. Talán más alkalmal ezek közül egyiket-másikat rajzban is bemutatathatjuk.

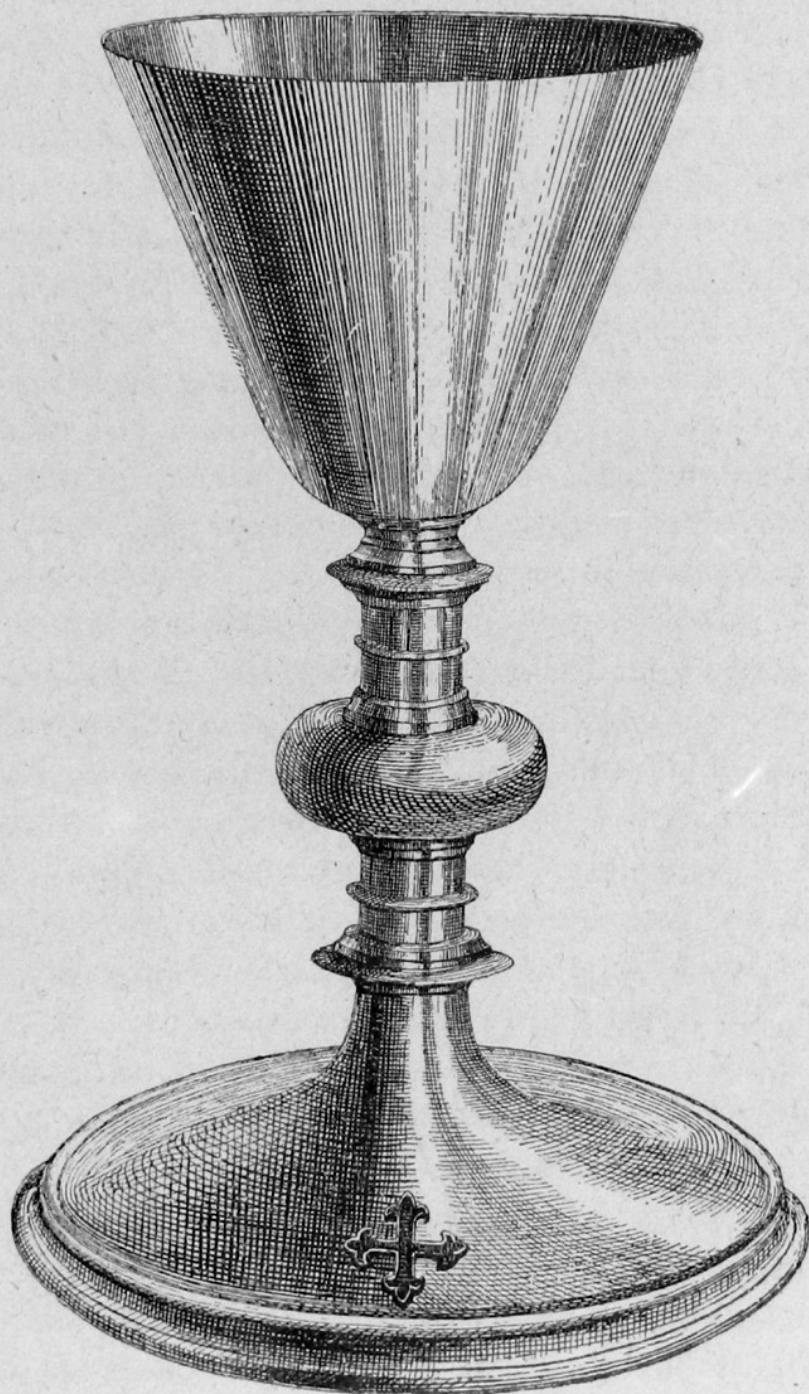
A plebánia-templomok is mutathatnak föl stylszerű kelyheket. A lébenyi példányok leírását folyóiratunk 123—124. lapjain ismertette Kreskay Antal plebános úr ügyes tolla. Lelkes főpapjaink megrendelésével máris több városi, sőt falusi templom nyert cél- és stylszerű paramentumok közt kelyheket is ajándékban. Így terjed a jó ügy, a nemes, az egyházas szellemű izlés, karöltve Isten háza diszének előmozdításával! E kitüzött célunk elérésére nagyfontosságú tényező gyanánt szerepel a budapesti központi papnövelde, melynek egyik előjárója, ki hivatásszerűleg a liturgiát adja elő a növendékpapoknak, nemcsak élőszóval óvja hallgatóit a visszaélészerűleg templomainkba lopódzott cél- és stylszerűtlen tárgyak szaporításától, de jó példával járva elől, máris több stylszerű paramentummal gazdagította a házi kápolnát, mely mintaszerű gyűjteményül igérkezik a fiatal levitáknak a nemes egyházi műizlés elsajátítására. Bárha minden papnövelde követné körülményeihez képest, e vezérszerepre hivatott mintaintézetet, a liturgia szempontjából is: úgy a mi törekvéseinkkel célzott eredmény megközelítése is sok tekintetben meg volna könnyítve.

De most már ideje lesz áttérnünk azon gyakorlati útmutatások közlésére, melyek az érdeklődő hazai papság tagjainak, megrendeléseik alkalmával némi támpontokat szolgáltathatnak. Mindenekelőtt egy nemes egyszerűséggel szerkesztett kelyhet mutatunk be t. olvasóinknak, mint olyat, mely cél- és stylszerű alkata és meglepőleg nemes idomai miatt méltó a gyors elterjedésre. Nem hallgathatjuk el e kehely rövid történetét. A bécsi világtárlat alkalmával e sorok írója mint a budapesti központi papnövelde növendéke, *Ipolyi Arnold* püspök úr útmutatásai és *dr. Rómer F. Ferencz* egyetemi tanár előadásai által figyelmeztetve, kivált és első sorban a kiállított egyházi műemlékek tanulmányozásával foglalkozott.

Ekkor történt, hogy a francia osztályban képviselt ötvösök sorában a *P. Poussielgue-Rusand*-féle¹ kitűnő czég középkori műstylben készült paramentumai magokra vonták e sorok írójának is figyelmét. Itt e tárgyak között láttuk a rajzban alább mellékelt (2. ábra) kelyhet, mely a műérzékkel bíró szakférfiakat, arányainak egyszerűsége által egészen elragadta. A kiállított példányt nem kaphattuk meg, mert kérdezősködésünkre kitünt, hogy a konstantinápolyi nagykövet, *gr. Zichy Ferencz*, fia, a később nagyváradmegyei áldozár, *ifj. gr. Zichy Ferencz*

¹ A czég kisebb catalogusában 377. sz. alatt fordul elő e kehely. Ára a francia pénzláb szerint ezüsből, patenával együtt 210 francs; tűzben aranyozva pedig 260 francs. A vám- és szállítási költségek természetesen ezen árba nincsenek beleértve.

számára már megvásárolta. Épen e szerencsés véletlen szolgáltatott nekünk jó eszmét 1875-ben, midőn a felszenteltetési ünnepély küszöbén arról gondolkoztunk, hogy e nagy napot minő emlékhöz fűzzük. Miután a kehely birtokosa ifj. gr. Zichy Ferencz, mint a hittudományok hall-

2. ábra.

gatója a budapesti egyetemen e sorok írójának iskolatársa vala : a felszentelési emlékül kínálkozó kehely létesítése elé még azon akadály sem gördült, hogy az eredeti francia példányról való lemintázásnál az előpéldányul használtassék. Így jutott e kehely általunk, *dr. Cibulka Nándor* közvetítésével *Oberbauer A.* fővárosi egyházi-szergyá-

roshoz hol — a hazai műipar dicsőségére legyen mondva — egészen a legkisebb részletekig hiven utánozva el is készült. Nézzük most magát e kelyhet. A kerek talp, hengeridomú szár és nyomott pomellum még a román styl korszakára vallanak, míg a tölcséridomú kupa már csúcsives stylű. Nagyban emeli e kehely nemes arányait a fénytelen aranyozás, mely csak a kupa belsejében ragyogó. Minden diszítmény mellőzésével csupán a megváltás jele — egy azúrkék zománczczal borított lilimos kereszt — látható a kehely sima talpán. Magassága 0'215, kupájának átmérője 0'11 méter.

Alig volt készen ezen első példány, máris többen rendeltek utána s rendelnek — különösen főpapjaink közül¹ — még ma is. Az Oberbauer-féle cég által megszabott ár sem mondható túlzottnak, sőt jutányosnak szemben a francziák árszabásával, melyet a vám- és szállítási költségek jelentékenyen növelnek.² Ennélfogva melegen ajánljuk e hazai gyártmányt t. paptársaink figyelmébe.

A KASSAI EGYHÁZI MŰEMLEKEK HELYREÁLLÍTÁSI MUNKÁLATAIRÓL.

(Vége.)

Ha a szentély külső támpillérei tökéletesen elkészülnek, úgy ezen déli előcsarnok kijavításához, illetőleg annak újból való fölépítéséhez egyesült erővel hozzáfoghatnak, melyre nézve az építkezéshez megkívánható igen jó minőségű szepes-olaszii faragott kövek nagy halmazokban már a helyszínén fekszenek.

Ezen előcsarnok a tulajdonképeni keresztromhoz, valamivel későbbi időben, s hihetőleg az oldalkápolnáknak a templomhoz való hozzácsatoltatása alkalmával építettett, hogy így azon üresen maradt tért, mely a káptalan szekrestyéje és a Nepomuki sz. János kápolnája között az építkezés által létrejött, betöltsék s ez által az összes építkezéseknek kerekded egyöntetűséget kölcsönözzenek. Különben lehet, hogy e csarnok felépítése alkalmával arra is gondolhattak, hogy általa a nagy

¹ Legujabban ft. *Pauer János* székesfehérvári püspök úr ő mlga rendelt belőle két példányt.

² *Oberbauer A.* 1880. évi árjegyzékében a 23. lapon, 27. sz. alatt e kehely aranyozva, próba ezüst kupával és ezüst patenával 75 frtba; 32 lát sulyú színezüstből pedig — szintén tűzben aranyozva — 130 frtba számíttatik. Megjegyzendő, hogy a kehelyhez diszes, bőrrel bevont, zárral ellátott ládácskát is adnak ugyanezen árba értve, mely láda finom szarvasbőr bélletével illő tok gyanánt szolgál nemcsak a kehelynek, de esetleg a főpapok egyéb ékszereinek is.